

Újabb avarkori leletek a történeti Veszprém megyéből

1924-ben a „Közlemények Veszprém vármegye múltjából” című tudományos kiadványsorozat 2. füzeteként Rhé Gyula, a Bakonyi Múzeum egyik alapítója tollából jelent meg a megye területén előkerült avarkori emlékek első, nagyobb szabásúnak mondható összegezése.¹ Rhé Gy. alig egy évtizedes múzeumi pályafutása során végzett ásatásaiából kiindulva próbálta a Veszprém megyei avarkori leletanyagot körvonalazni. Munkája mai szemmel is sikeresnek mondható: 10 lelőhelyről emlékezik meg, de ezek sorából egyedül *Papkeszi-Sáripusztá* nevét kell törölni, melynek anyaga V. századi gazdag germán női sírhoz tartozik.² Azóta a lelőhelyek száma a különböző földmunkák, leletmentések nyomán majd háromszorosára növekedett, ugyanakkor az 1956-ban megjelent lelőhely-kataszter az egyetlen munka, amely a megye avarkori emlékeit — ha csak kis mértékben is, helyrajzi tévedéseket nem nélkülözve — összességükben tárgyalta.³ Előadásunkban ezeket az új, kevesek által ismert avarkori temetőtöredékeket kívánjuk bemutatni, bizonyos topográfiai és történeti felismerések összefüggésében.

Az i. sz. 568 után kezdődő korai avar betelepülésnek Rhé Gy. munkájában még nem lelhetjük a nyomát: a régészeti emlékek sorát 1930-ban a *Pápa-Urdomb*-i temető három sírjának közzététele nyitotta meg.⁴ Az 1. számú, munkások által feldúlt sírban talált mellékletek: egyenes, kétélű vaskard; aranyozott ezüst lemezzel borított, álcsat alakú, bronzból préselt övveretek, stb. alapján joggal vélhetjük, hogy az e korú leletekben igen szegény Kisalföld K-i részének egyik főnökét temethették e VII. századi sírba. Pápa környékének kora avarkori lakottsága igen sűrű lehetett. A várostól K-re fekvő *Bárochegy*-ről ismerünk VII. századi gyermeksírt,⁵ illetve sírokat; a közeli *Öreghegyen* 1963-ban kora avarkori női sírt mentettünk meg,⁶ s egy 1872-ben bemutatott, granulációval díszített nagygömbös aranyfülbevaló⁷ sejteti, hogy a jövőben még újabb és gazdag kora avarkori temetők kerülhetnek elő a város területén.

A tudományos irodalomban sokkal fontosabb szerep jutott a *Várpalota-Unio homokbánya* területén 1933-ban feltárt langobard temetőben talált 4 korai avar sírnak.⁸ J. Werner, aki az első feldolgozást újraközölte temetőtérképpel kiértékelve, a várpalotai temetőt tekinti a pannoniai langobard-kérdés alappilléreinek („Várpalota-Kultur”).⁹ Ugyancsak tőle származik az a nemzetközi irodalomba bekerült elgondolás is, hogy a várpalotai langobard temető egyik részlete az egyetlen a maga nemében, amely az avarkorban is folytatódik: a 4 avar

sír a körülötte fekvő langobard sírokkal 568 utáni temetkezések lennének. E feltevést Bóna István feldolgozása már eleve elutasította, újabban éppen a temetőtérkép alapján Kovrig Ilona cáfolta behatóbban.¹⁰ Simonyi Dezső új elmélete — amely szerint a várpalotai avar sírok 568 előtti bulgárok temetkezései lennének¹¹ — régészetileg megalapozatlan.

Ugyancsak Várpalotán, a fenti lelőhelytől kb. 1,5 km-re a *Gimnázium* (korábban Szüts-fátelep és altiszi lakások) területén került napvilágra egy VI. század végétől a X. századig használt avarkori temető. 1935 és 1963 között számos kutató által leletmentett és begyűjtött kb. 250 sír anyagáról van tudomásunk, ugyanennyire tehető a feltáratlan, illetve elpusztított sírok száma is. Sajnos, a rendszertelen feltárások és földmunkák során megbolygatott temető anyaga csak tárgyi párhuzamok megvonására alkalmas. A Várpalota-Gimnázium-i avar temetőt Erdélyi I.—Németh P. tanulmánya mutatja be,¹² ezért most nem szólunk róla. Itt kell azonban rámutatnunk J. Werner tévedésére, aki a II. világháború előtt feltárt sírokat az Unio homokbányai langobard temető sírszámához csatolja tévesen, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek leltára a II. világháború során megsemmisült.¹³ Várpalota avarkori települési képe szintén sűrű lakottságot mutat: az *Unio-homokbánya* ÉK-i sarkában Gábori Miklós leletmentése 1952-ben három bolygatott avar sírt és egy tüzelőhelyet hozott a felszínre. Ugyaninnen az általa már korábban begyűjtött egy sír fennmaradt mellékletei a VII. századi geometrikus mintájú préselt szíjvégek.¹⁴ A Várpalota-pétfürdői országút baloldalán fekvő *Csererdőben* 10–14 éves gyermek sírjának leleteit ma már csak Gábori M. jelentéséből ismerjük.¹⁵ Ugyancsak a várpalotai avar temetők csoportjába sorolhatjuk a Várpalotához közelebb fekvő, régészeti irodalmunkban *ösküi* néven ismert temetőt is,¹⁶ amelynek közeléből csontváz mellől 2 borostyán gyöngy és 1 színes pettyekkel díszített pasztagyöngy (*I. kép*) került szovjet tiszték ajándékaként 1960 körül a Bakonyi Múzeumba.¹⁷

A történeti Veszprém megye egyik legszebb koraavarkori temetője a *Balatonfüzfő-Szalmácssy telepen* feltárt lehetett. A homokhordással már korábban harmadrészen megbolygatott temetőben 1961–1964 között összesen 79 sírt tártunk fel,¹⁸ a sírok egyharmada még ma is kutatóra vár. A közeljövőben teljes egészében közreadandó leletanyagból egy érdekes együttest mutatunk be. Még a leletmentések megkezdése előtt szétrombolt sírokból utólag begyűjtött, és sírok szerint elkülönített

tárgyak közül a „K”-val jelölt sírban egy bronzláncon csüngő dobozban (?) találtak egy pár nagygömbös, kőbetétes ezüsfüggőt, a koponya mellett granulációval és kőbetétekkel díszített arany függőpárt, valamint különböző formájú és díszítésű gyöngysort. A sírhoz tartozott egy V–VI. századra keltezhető nagyméretű, rekeszes aranygyöngy, piros és zöldszínű kőberakásokkal. A két legfontosabb darab egy ezüst bulla, előlapján ΠΕΤΡΟΣ felirattal és a szent mellképével, valamint ugyancsak ezüst, sajnos kissé töredékes kereszt, előlapján Z^η H azaz „az élet fénye” vagy „az élet fény” szöveggel. Ez utóbbit László Gyula megfejtése után adom, aki a kereszt szövegének értelmezésével és kapcsolataival a közelmúltban foglalkozott.¹⁹

Balatonfűzfő és környéke szintén egy avarkori települési gócot alkot: a fűzfői *Bugyogó* 1924-ben Rhé Gy.

1. Lh.: Öskütől É-ra, 3 km-re.

1. Fundstelle: 3 km nördlich von Öskü.

1. Site: à 3 km au Nord de Öskü.

1. Место находки: в 3-х км к северу от Эюкю.

által közölt töredékes anyaga a VII. század második felére keltezhető,²⁰ valamivel későbbinek tarthatók a *Gyártelep*-i temetőrészlet leletei Cs. Sós Ágnes 1951-es gyűjtéséből.²¹ VII. századi sírhoz tartozik egy szürke színű, hullámvonalalkötegekkel és körbefutó befésüléssel díszített edény (2. kép), mely a *Balatonkenesei Zsidótemető* mellől 1962-ben került elő.²²

Kora avarkori leleteink egy újabb csoportja már a történeti Veszprém megye DK-i csücskében, a Mezőföldön helyezkedik el. E csoport rangos, fejedelmi sírjai Ozora-Pusztatötiben láttak napvilágot.²³ E lelőhely közelébe esik *Mezőszilas* (korábban Szilasbalhás), ahonnan a Bakonyi Múzeum préselt, VII. századi, aranylemezzel borított függőt őriz.²⁴

A VII. század utolsó harmadával kezdődő, s a IX. század végével záródó késő avarkornak nevezett időszak emlékei a történeti Veszprém megyében jóval gyakoribbak, mint a korai avaroké. Nemcsak Rhé Gy. 1924-ben írott munkája, de 1931-ben Prágában Fethich Nándor értékelésével kiadott könyve, a *Jutas und Öskü*²⁵ a megye legszebb késő avar tárgyait mutatta be. Számuk azóta is jelentősen megnövekedett: e korba tartozik a már néhány szóval jellemzett Várpalota-Gimnázium-i temető nagyobb része; az *Ajka-Téglagyár* szórványai (3–4. kép) és Fethich N. által feltárt 10 sírja;²⁶ a *Bakonyipéterd-Irtásdűlő*-i „késő-népvándorláskori” temetőrészlet;²⁷ *Bakonytamásiból* griffmótvumokkal díszített övveret, valamint egy bögre;²⁸ a *Pápa-Korona utcából* áttört nagyszíjvég;²⁹ egy *Padragkut* határában előkerült füles bögre (5. kép), és egyéb leletek.³¹ Különösképp két lelőhelyről kell megemlékeznünk: a *balatonszölösi* temetőtöredékről, valamint vele összefüggésben a *halimbai*, Török Gyula által feltárt VI–IX. századi temetőről.

A balatonszölösi késő avarkori temetőrészlet 1963 nyarán látott napvilágot TSz építkezés alkalmával. Kb. 10–15 sírt pusztítottak el, a temető nagyobb része azonban feltáratlan. A munkások által begyűjtött leletekből 4 sír anyagát választhattuk ki. Ezek közül az „A”-val jelzett sírban lelhatték az alábbi tárgyakat: Két öntött, korong alakú bronz *övveret* (á: 3,35 cm), gyöngyös keretelésben vágatott ló és lovas alakja, az utóbbi bal kezében dobásra emelt lándzsa, a jobbal a ló kantársíjját fogja (6–7. kép). A két veret közül az egyik aranyozott, éles vonalakkal megmintázott, a másik aranyozás nélküli kopott darab. Különösen jól látszik a kantár és a nyereg vonala, valamint a ló szeme és állkapcsa az aranyozott példányon. Ugyanezen a lovas fejét és nyakát borító sisakszerű fejfedő kivehető. Egyet-

2. Lh.: Balatonkenese-Zsidótemető.

2. Fundstelle: Balatonkenese-Jüdischer Friedhof.

2. Site: Balatonkenese, cimetière juif.

2. Место находки: Балатонкенеше, еврейское кладбище.

4. Lh.: Ajka-Téglagyár. Szórvány. Ltsz. 56.38.1.
 4. Fundstelle: Ajka-Zigelei. Streulage. Fundnummer 56.38.1.
 4. Site: Ajka-Briqueterie. Trouv. isolée. Cote 56.38.1.
 4. Место находки: Айка, кирпичный завод. Остров. 56.38.1.

len részlet nem világos: a bal könyök mögötti ismeretlen tárgy talán a lovas lobogó köpenyét sejtetné. Mind a ló, mind a lovas alakja, valamint a háttér egyes részei háromszögben végződő ponccal megdolgozottak.

Csattest (h: 3,6 sz: 2,7 cm) bronzból öntött, vasból készült fejrésze és pecke letörve (8. kép). Gyöngyös keretelésben nehezebben megfejthető ábrázolás: egy guggoló vagy ülő helyzetű alak, lehajtott bal és felemelt jobb kézzel, erősen leegyszerűsített arccal biztosan felismerhető. Az alak fejével egymagasságban, de háta mögött halfarokra emlékeztető részlet. Előtte derékmagasságban tátott szájú állatfej. A csattest ívelését követő állat testén helyezkedik el a csattest nagyobb részét kitöltő alak, térdével az állat fej mögötti tájékára támaszkodva. Az ábrázolás szerkezetéből kitűnik, hogy az ismeretlen művész mitológiai jelenetet mintázott meg: ábrázolásunk tengeri szörnyön vagy *delfinen lovagló Nereida* eléggé ügyetlen megfogalmazása lehet.³² Egy művészeti körre utal a kisszíjvégek több helyről ismert ábrázolása: *ember és oroszlán küzdelme* (hippodrom-jelenet), erősen elnagyolt, széteső megmintázásban (9. kép). A fennmaradt három *kisszíjvég* (h: 4,05 sz: 1,7 cm) két részes öntőmintában bronzból öntött, felületük szintén aranyozott. A *nagyszíjvég* nem került meg, de a *kisszíjvégek* nyomán lehetséges, hogy szintén ember-oroszlán küzdelmet örökítettek meg rajta.

Az övgarnitúrához tartozik még az öv egy szép rajzolatú *lyukvédője*, valamint egy téglalap alakú, háromszögletű ponccal keretelt *lyukvédő*, a mellékszíjak felerősítésére (10. kép). Kérdéses, hogy e sírhoz tartozott-e egyik legszebb leletünk: egy csontból faragott állatfejben végződő *korbácsvég* (11. kép). Rendeltetésére biztos fogódzópont az a tény, hogy az állat nyaki része mindkét oldalon átfűrt. A kopásnyomokból ítélve a korbács kézhez erősítését biztosító szíjat fűzhették át e nyíláson.

Itt említjük meg, mivel a találó munkások szerint az „A” sírhoz tartozott, azt az áttört bronz korongot, amely az analógiák alapján³³ női sírokban fordul elő, tehát semmiképp sem kapcsolható a fentebb említett leletekhez. A temetőből még három — majdnem teljes — övgarnitúrát ismerünk (12—13. kép), valamint néhány szórványos leletet (lándzsavég, kések, vaskarika és vascsat, fülbevaló).

A balatonszőlősi temetőtöredék az „A”-val jelzett sírral kapcsolódik a Török Gy. által teljes egészében feltárt, összesen 486 síros halimbai temetőhöz.³⁴ Az előzetesen közölt anyagból a 60. sír nagyszíjvégeinek és a balatonszőlősi „A” sír kisszíjvégeinek ábrázolása megegyezik. Török Gy. a halimbai temető D-i szélén talált sírt a IX. század első harmadára keltezi, a bizánci ábrázolású övveretek készítését a VIII—IX. század fordulójára.³⁵ A balatonszőlősi „A” sír vereteinek párhuzamait több helyen fellelhetjük, nem tekintve most az ember-oroszlán küzdelmes szíjvégeket (Mosonszentjános, Nagysurány, Hatvan-Boldog stb.)³⁶ A csúnyi 21. sír aranyozott bronz, korong alakú övveretein gyöngyös keretben balra néző férfifej és kéz látható, a fejen a balatonszőlősihez hasonló megoldású, nyakat is védő fejfedő.³⁷ Ugyancsak rokon darab a sírban talált lyukvédő veret is. Ha ábrázolásában el is tér, de kivitelben, technikai megfogalmazásban a balatonszőlősiével egyező a *zsitvatői* (Žitavska Ton, Csehszlovákia) temető 29. sírjának két korongos verete, ahol az aranyozás mellett a háromszögű ponccal való megmunkálás is jól látható.³⁸ A *zsitvatői* 29. sír, a csúnyi 21. sír, a halimbai 60. sír a balatonszőlősiével együtt a temetők szélén találhatók, mintegy kihangsúlyozva, hogy a bennük elhelyezettek a temetők használatának utolsó nagyobb szakaszában, tehát a IX. században kerülhettek örök nyugovóra.

A balatonszőlősi „A” sír leletanyaga azonban más kapcsolatok felé is mutat. Az együttes művészileg leg-

3. Lh.: Ajka-Téglagyár. Szórvány. Ltsz. 56.38.2.
 3. Fundstelle: Ajka-Zigelei. Streulage. Fundnummer 56.38.2.
 3. Site: Ajka-Briqueterie. Trouv. isolée. Cote 56.38.2.
 3. Место находки: Айка, кирпичный завод. Остров. 56.38.2.

5. Lh.: *Padragkút*. Szórvány. 56.37.1.
 5. Fundstelle: *Padragkút*. Streulage. Fundnummer 56.37.1.
 5. Site: *Padragkút*. Trouv. isolée. Cote 56.37.1.
 5. Место находки: *Падрагкút*. Остров. 56.37.1.

szebb tárgya — még kopott állapotában is — kétségkívül az állatfejes korbácsvég. Avarkori sírjainkban hasonló darab nem került még elő, a közölt bot- vagy korbácsvégnek meghatározott csontfaragványok egyszerűbbek, mértani idomúak.³⁹ A balatonszőlősi korbácsvég ennek ellenére nem társtalan a Kárpát-medence régészeti anyagában, alig egy évszázaddal későbből, a magyar honfoglaláskorból ismerjük párhuzamait. A *hajdúdorogi* bagolyfejes korbácsvég sajnos nélkülözi a hiteles, sírban történt megfigyelést.⁴⁰ A másik, kanalasgémet utánzó botvéget *Szabadbattyánban*, Marosi Arnold 1927-es ásatásán bontották ki szakértő kezekkel. A lókoponyával és lábszárcsontokkal eltemetett férfi koponyája mögött bukkantunk rá erre a fontos darabra, amely az irodalomban sáman botvéggént ismert.⁴¹ Mellőzve a tárgyak rendeltetésének behatóbb vizsgálatát, valamint távoli kapcsolataik felderítését,⁴² a két rokondarab ismeretében biztosra vesszük, hogy a balatonszőlősi csontfaragványnak hangsúlyos szerep jut a késő avarság és honfoglalóink közötti kapcsolat, vagy másképp fogalmazva: a IX. és X. századi magyarságot összekötő szálak kibogozásában.

A megye avarkori emlékeinek felsorolását két terepbejárás megfigyelésünkkel zárjuk le. Az 1964–65. években a Magyarország Régészeti Topográfiája I/2., a veszprémi járást tárgyaló kötetének összeállításához szükséges terepbejárások során több avarkori telephelyre bukkantunk. Ezek közül kettő elhelyezkedéséről kívánok szólni.

Balatonszőlősen, a bemutatott késő avarkori temetőtől nem nagy távolságra, a *Tó-hegyen* Torma István kb. 150 × 30 m-es területen avarkori edényperemeket és e korba sorolható jellegtelen töredékeket gyűjtött Árpád-

6. Lh.: *Balatonszőlős*-tsz istálló. „A” sír.
 6. Fundstelle: *Balatonszőlős*-Lpg-Stallung. Grab „A”.
 6. Site: *Balatonszőlős* — Étable de la coopérative, tombe „A”.
 6. Место находки: *Балатонсёлёш*, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „А”.

7. Lh.: *Balatonszőlős*-tsz istálló. „A” sír.
 7. Fundstelle: *Balatonszőlős*-Lpg-Stallung. Grab „A”.
 7. Site: *Balatonszőlős* — Étable de la coopérative, tombe „A”.
 7. Место находки: *Балатонсёлёш*, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „А”.

8. Lh.: Balatonszőlős-tsz istálló. „A” sír.

8. Fundstelle: Balatonszőlős-Lpg-Stallung. Grab „A”.

8. Site: Balatonszőlős — Étable de la coopérative, tombe „A”.

8. Место находки: Балатонсёлёш, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „A”.

kori cserepekkel együtt.⁴³ Az avarkori települést és temetőt hajdan tó, most vízenyős rét választja el. A jelenlegi falu középkori temploma alig néhány száz méterre fekszik mindkét lelőhelytől.

Jutason (Veszprém) az avarkori temető a Séd bal partján terül el. A patak jobb oldalán kb. 200×100 m-es területen jellegtelen, de az avarkori durva sírkerámiával megegyező anyagú oldaltöredékeket gyűjtöttem. Ettől a lelőhelytől alig 200 m-re áll a középkori Jutas falu elpusztult temploma, melynek K-i oldalán az Árpád-kori s a későbbi Jutas házomladékaiból a mélysántás nagyszámú leletanyagot hozott a felszínre.⁴⁴ Sorolhatnám a fentiekhez hasonló esetek számát, amelyek a temetők elemzésével együtt egyre kényszerítőbb erővel szorgalmazzák IX—X. századi történelmünk újabb szempontú vizsgálatát.

Befejezésképp topográfiai szempontokat mérlegelő megfigyeléseinket foglaljuk össze.

1. A korai avar (VI—VII. századi) régészeti lelőhelyek a történeti Veszprém megye területén öt helyen (Pápa, Veszprém, Várpalota, Balatonfüzfő és a megye DK-i csücske) csoportosulnak. Veszprém kivételével — amely

egy medence középpontjában helyezkedik el — valamennyi lelőhely a síkvidék (a Kisalföld és a Mezőföld) peremén található, nagyállattartásra kiválóan alkalmas területen.

2. A késő avarkor régészeti lelőhelyeinek a száma a korai avarkorhoz képest jelentősen megnövekedik, ami egyben a népesség lélekszámának a gyarodását is mutatja. A korszak temetői kisebbrészt folytatják a kora avarkor temetőit vagy közelükben találhatók, azonban legtöbbjük minden előzmény nélküli, s néhány tömörülést leszámítva, szinte a középkori települési rend arányában helyezkednek el.

3. Terepbejárásainkon talált településre utaló avarkori kerámia többsége a késő-avarkorhoz köthető, utalva a helyben lakás, a földművelés hangsúlyozottabb szerepére. A késő avarkori telepek helyén gyűjtött leletanyag nem egy esetben az Árpád-korral zárul, ami egyben továbbbélést is jelenthet. Késő avarkori telepeink eddigi kis számát egyúttal azzal is magyarázhatjuk, hogy miután nagyrésztük a mai községalakulatok középkori magvával esik egybe, vagy annak a szélén található, közel ezer év pusztításainak estek áldozatul.

4. Késő avarkori temetőink közül három esetben (Bakonykoppány, Várpalota-Gimnázium, Veszprém-

9. Lh.: Balatonszőlős-tsz istálló. „A” sír.

9. Fundstelle: Balatonszőlős-Lpg-Stallung. Grab „A”.

9. Site: Balatonszőlős — Étable de la coopérative, tombe „A”.

9. Место находки: Балатонсёлёш, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „A”.

Jutas) bizonyítani tudjuk, hogy a temetők utolsó sírjai, tehát felhagyásuk ideje a X. század közepére keltezhető.⁴⁵ Ez a felismerés egyben jelzi, hogy nemcsak a telepek, de a temetők használata sem szűnik meg a IX–X. század fordulóján.

5. A történeti Veszprém megye késő avarkori és honfoglaláskori lelőhelyterképéről leolvasható, hogy mind a két korszak lelőhelyei nagyjából kiegészítik egymást. Ugyanakkor figyelmet érdemel az a tény, hogy az avarkori sűrűbben megtelepült helyeken előkerült a honfoglalók rangos hagyatéka is, talán bizonyosságul a helyi lakosság felett gyakorolt hatalomnak. Az Árpád-nemzetség korai birtokainak és a további griffes-indás

temetőknek, telepeknek egybeesését (Bakonykoppány, Jutas) hasonlóképp magyarázhatjuk, megengedve, hogy az itt talált népeket az Árpádok felhasználhatták politikai céljaik véghezvitelére is.

Az itt bemutatott régészeti emlékegyelemzése még hátra van, de előadásunk egy maradandó tanúsággal is szolgálhat: Veszprém megye avarkorának és kora Árpád-kori történetének további tanulmányozásához nem elegendő a rendelkezésünkre álló régészeti forrásanyag. Teljes telep- és temetőfeltárásokhoz kell folyamodnunk, ha ennek a magyar történelem szemszögéből oly fontos területnek biztos társadalomtörténeti képét kívánjuk a jövőben megrajzolni.⁴⁶

Németh Péter

RÖVIDÍTÉSEK

CSALLÁNY 1956. = Csallány, D.: Archäologische Denkmäler der Avarzeit in Mitteleuropa. Bp. 1956. 244 p.
 ÉVI JEL. = A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet Együttes Évi Jelentése, Veszprém, 1903–1932.
 FEHÉR 1957. = Fehér, G.: Beiträge zum Problem des ungarisch–slawischen Zusammenlebens. Acta Arch. Hung. VIII. (1957) 269–318.
 FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962. = Fehér G. – Éry K. – Kralovánszky A.: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírletelei. Bp. 1962. 99 p. (Régészeti Tanulmányok, II.).
 FETTICH 1951. = Fettich N.: Régészeti tanulmányok a késő hun fém-művesség történetéhez. Bp. 1951. 205 p. (Arch. Hung. XXXI.).
 HORVÁTH 1935. = Horváth T.: Az üllői és kiskörösi avar temető. Bp. 1935. 128 p. (Arch. Hung. XIX.).
 JANKÓ 1913. = Jankó L.: Néhány archaológiai adat Pápa város környékéről. Arch. Ért. 33 (1913) 60–70.
 JANKÓ 1930. = Jankó L.: A pápai avarkori sírletelek. Arch. Ért. 44 (1930) 124–141.
 KALMÁR 1944–45. = Kalmár J.: Az avar nyílhegy. Arch. Ért. 1944–45. 283–293.
 KISS-KAT. = Kiss Ákos által 1953–55 között készített cédulakataszter a Bakonyi Múzeum gyűjtőterületéről.

KP. 1903. = A Veszprémvármegyei Múzeum által 1903-ban kibocsátott kérdőpontokra beérkezett válaszok.
 MNM = Magyar Nemzeti Múzeum.
 RÉG. KAT. = A Veszprémvármegyei Múzeum által az 1900-as évektől 1936-ig vezetett lelőhelykataszterkötet és mellékletei. 1–233 számozott oldal.
 RÉG. KUT. = Leletmentő ásatások az 1952. évben. Arch. Ért. 81 (1954) 68–81., majd: Az 1956. (–1964.) év régészeti kutatásai. Régészeti Füzetek, 9–17. számok.
 RHÉ 1924. = Rhé Gy.: Veszprémvármegyei avar emlékek. Veszprém, 1924. 78 p. (Közlemények Veszprémvármegye múltjából, 2).
 RHÉ–FETTICH 1931. = Rhé, Gy. – Fettich, N.: Jutas und Öskü. Zwei Gräberfelder aus der Völkerwanderungszeit in Ungarn. Prag, 1931. 92 p. (Skythica, IV.).
 SZ. N. = A Veszprémvármegyei Múzeum szerzeményi naplói. I.: 1903–1923.; II.: 1924–1936.; III.: 1937–1949.
 TÖRÖK 1966. = Török Gy.: Újabb régészeti feltárások Halimbán. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 5 (1966) 69–78.
 VBM = Veszprémi Bakonyi Múzeum. VBM-jelzéssel hivatkozunk a korábbi Veszprémvármegyei Múzeumra is.
 VBM IRATTÁR = A Veszprémvármegyei Múzeum és Egylet, majd a Bakonyi Múzeum irattári anyaga 1903-tól.

JEGYZETEK

¹ Rhé 1924.
² Rhé 1924. 77., IV. t. 10–12.; Sz. n. I. 2364.; Fettich N., A Szeged-nagyszéksői hun fejedelmi sírlelet. Bp. 1953. 25. (Arch. Hung. XXXII.).
³ Csallány 1956.
⁴ Jankó 1930.
⁵ Jankó 1913.
⁶ Rég. kut. 1963. 53.
⁷ Arch. Ért. 1872. 59., 5. ábra.
⁸ Bóna, I., Die Langobarden in Ungarn. Die Gräberfelder von Várpálota und Bezenye. Acta Arch. Hung. VII (1956) 189–191., Taf. XXIX. 14–16., XXXI., XXXII. 15–23., XXXVI–XXXVIII.
⁹ Werner, J., Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. A–B. München, 1962. 21–48., 152–156.

¹⁰ Kovrig I., Werner, J.: Die Langobarden in Pannonien. München, 1962. (könyvismertetés) Arch. Ért. 91 (1964) 145–147.
¹¹ Simonyi, D., Die Bulgaren des 6. Jahrhunderts im Karpatenbecken. Acta Arch. Hung. X (1959) 242.
¹² L. a jelen kötetben.
¹³ Werner, J., i. m.
¹⁴ Gábori M. jel. MNM Adattár, 41. V. 1.; Rég. kut. 1952. 78.
¹⁵ Gábori M. jel. MNM Adattár, XIV. 404/1961.
¹⁶ Rhé 1924. 30–32., 66–69., 3., 5., 6., 8. kép, I–II., IV. t.; Rhé–Fettich 1931. 42–51., 59–74.; 2., 21–25. kép, XII–XVII. t.
¹⁷ VBM leltározatlan.

- ¹⁸ Rég. kut. 1961. 45; Rég. kut. 1962. 47; Rég. kut. 1963. 50; Rég. kut. 1964. 42.
¹⁹ László Gy., Az avarok és a kereszténység. Avarság és kereszténység. Régészeti Dolgozatok, 9 (1968) 50.
²⁰ Rhé 1924. 69—71., 78., VI. t. 11—12.
²¹ Sós Á. jel. MNM Adattár, 17. I. I.; MNM Itsz. 16/1951.
²² VBM 62. 56. 1., Horváth I. gyűjtése.
²³ Hampel J., A régibb középkor emlékei Magyarhonban. I. Bp. 1894. 57—60., LV—LVII. t.
²⁴ L. a Függelékben.
²⁵ Rhé—Fettich 1931.
²⁶ L. a Függelékben.
²⁷ A veszprémi járás avarkori lelőhelyei a Veszprém megye régészeti topográfiája 2. kötetében (Magyarország Régészeti Topográfiája 2.) található meg.
²⁸ Vö. Fettich, N., Die Tierkampfszene in der Nomadenkunst. Recueil d'études dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov. Prag, 1926. 81—92.
²⁹ Rhé—Fettich 1931. I. t. 17., II. t. 20. stb.
³⁰ Török 1966. 8. jegyzet.
³¹ Török 1966. 71., 4—5. kép.
³² Hampel J., i. m. LXVI. t.; Fettich, N., Bronzeguss und Nomadenkunst. Skythika, 2 (1929) IX. t. 1, XVI. t. 3—3a.
³³ Sötér A., Ásatások a csúnyi sírmezőn. Arch. Köz. 19 (1895) 93.
³⁴ Budinsky-Kricka, V., Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Zitavskej Toni na Slovensku. Slov. Arch. 4. 1. (1956) Tab. XXVIII. 13—13a.
³⁵ Rhé—Fettich 1931. Abb. 6; Fettich N., Adatok a honfoglaláskor archeológiájához. Arch. Ért. 45 (1931) 106.

- ⁴⁰ A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1938. 46—47.
⁴¹ Marosi A., Adatok Fejér megye honfoglaláskori archeológiájához. Székesfehérvári Szemle, 1936. I—II. 43—48.; Fehér 1957. Abb. 5.; Dienes, I., L'art au temps de la conquête Arpadienne. (L'art de Hongrie du Xe au XXe siècle, Paris, 1966) 19.
⁴² A balatonszőlősi korbácsvég egyes részletei a szasszanida művészethez kapcsolódnak. Mégsem köthetjük darabunkat ehhez a körhöz, mivel pontos megfelelőit nem ismerjük. Érdekesképp megemlítem, hogy bár ábrázolásában eltér (ülő kutyaszerű különös állat), szerkezetében hasonló megoldású az a csontfaragvány, amely a norvégiai Hedmarkban fegyverekkel együtt került elő. A szerzőpár X. századi amulettnek tartja a faragványt (Hagen, A.—Liestøl, A., Ancient Norwegian design. Oslo, 1961).
⁴³ VBM 65.69.2—3., 65.69.4—5.
⁴⁴ Éri I. — Kelemen M. — Németh P. — Torma I., Veszprém megye régészeti topográfiája, 2. Bp. 1969. 51/80. lelőhely.
⁴⁵ Vö. Kralovszky A., Adatok az ún. s-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. Arch. Ért. 84 (1957) 178., 184—186.
⁴⁶ Az 1., 3—5., 16—20. képek Sugár Lajos (MTA Régészeti Intézet), a 2., 6—9., 11., 14—15., 21. képek Susits László (MTA Régészeti Intézet) és a 10., 12—13. képek Karáth József (Magyar Nemzeti Múzeum) felvételei. A lelőhely térképét Erdélyi Zsuzsa grafikus készítette. A leletanyag felvételében Éri István megyei múzeumigazgató (Veszprém) és Erdélyi István kandidátus (MTA Régészeti Intézet) nyújtott hathatós segítséget. Munkájukat, támogatásukat e helyen is kötelességemnek érzem megköszönni.

10. Lh.: Balatonszőlős-tsz istálló, „A” sír.
 10. Fundstelle: Balatonszőlős-Lpg-Stallung. Grab „A”.
 10. Site: Balatonszőlős-Etable de la coopérative, tombe „A”.
 10. Место находки: Балатонсѣлѹ, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „А”.

11. Lh.: Balatonszőlős-tsz istálló, „A” sír. Ltsz. 63.565.1—6.
 11. Fundstelle: Balatonszőlős-Lpg-Stallung. Grab „A”. Fundnummern 63.565.1—6.
 11. Site: Balatonszőlős-Etable de la coopérative, tombe „A”. Cote 63.565.1—6.
 11. Место находки: Балатонсѣлѹ, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „А”. 63.565.1—6.

12. Lh.: Balatonszőlös-tsz istálló. „B” sír. Ltsz. 63.566.1—6.
 12. Fundstelle: Balatonszőlös-Lpg-Stallung. Grab „B”. Fundnummern 63.566.1—6.
 12. Site: Balatonszőlös-Etable de la coopérative, tombe „B”. Cote 63.566.1—6.
 12. Место находки: Балатонсѣлѹш, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „Б”. 63.566.1—6.

FÜGGELÉK

AJKA

— TÉGLAGYÁR: A vasútállomástól kb. 300 lépésre, ÉK felé az Edelmann téglavető iparvágányos agyagtermelő árkában a bányászás közben kb. 5—6 avar sírt tettek tönkre.¹ A megmentett leletanyag: 2 cserépbögre (3—4. kép), 2 orsógomb, 3 tömör bronz karperec, 2 üveggyöngy-csüngős fülbevaló, 2 pár sima fülbevaló karika, 1 üveggyöngy füzér, 2 bronz spirális gyűrű, 1 piskóta alakú függesztő, 1 vaskés.² A temető nagy kiterjedésére utal az a bronz patinás csonttörredék, amelyet a síroktól kb. 100 m-re találtak a helyszíni szemle során. Később, 1929-ben Fettich N. ásatásán 10 sírt tártak fel, melyből 1 sír anyagát közölték le.³ A leletanyag alapján a temetőt a VIII—IX. században használták.

1. Laczkó D. bejegyzése a Kp. 1903: Ajka-ba. — 7. Rhé 1924. 72.; Sz. n. I. 5740. — 3. MNM ltsz. 11/1929.; Fettich 1951. 70., XLIX. t.

BAKONYKOPPÁNY

— KISDIÓSMÁJOR: A major és Bakonykoppány közötti dombtetőn megbolygatott területen üveggyöngyök és csontvázak kerültek elő, melyeket Laczkó D. avarkorú sírmező maradványainak határozott meg.¹ Leleteit nem ismerjük.

1. Évi jel. 1913. 11., vö. Csallány 1956. 83.

— HUSZÁROKELŐ: Az erdőszlak kertjének végénél, az úttest NY-i oldalán homokdomb anyagának elhordásakor több alkalommal kerültek elő leletek. 1912 decemberében, a bejelentés után végzett ásatás eredménye 2 sír, NY—K-i tájolású. A női sírban melléklet nem volt, a X. századra keltezhető férfisír (!?) leletei: 3 s-végű karika, 47 gyöngy, 1 pántgyűrű, 1 bronz karperec (16. kép).¹ Ezenkívül a munkások egy 8—10 éves gyermek sírjából 1 bronz karperecet, egy másik sírból pedig cserépdarabot tártak ki. Majd 1913-ban ugyanitt kb. 10—12 keletelt fekvésű sírt romboltak szét. Az útépitést vezető Ujszászy I. két alkalommal ajándékozott sírok szerint szétválasztott leletanyagot a VBM-nak, amelyből egy aranyozott, inda motívumokkal díszített övgarnitúra a IX. század elejére keltezhető.² 1914-ben Ujszászy I. ajándékából újabb griffes-indás leletek kerültek a VBM-ba,³ valószínűleg 6 szétrombolt sír anyagából.⁴ A temető embertani képét Bartucz L. jellegzetesen *turanidnak* határozta meg.⁵

1. Évi jel. 1912. 17—18.; Sz. n. I. 3988.; Fehér—Éry—Kralovszky 1962. 21. (téves számadatokkal); Rhé 1924. 71. — 2. Évi jel. 1913. 12.; Sz. n. I. 4073., 4143.; Rhé 1924. 72., 77—78., VI. t. — 3. Rhé 1924. 72.; Sz. n. I. 4305., 4316., 4322.; — 4. Rég. kat. I. 119.; Laczkó D. bejegyzése a Kp. 1903: Bakonykoppány-ba. — 5. Csallány 1956. 83.

13. Lh.: Balatonszőlös-tsz istálló. „D” és „C” sírok. Ltsz. 63.569.1—3., 63.568.1—6.

13. Fundstelle: Balatonszőlös-Lpg-Stallung. Gräber „D” und „C”. Fundnummern 63.569.1—3. 63.568.1—6.

13. Site: Balatonszőlös-Etable de la coopérative, tombes „D” et „C”, cotes 63.569.1—3., 63.568.1—6.

13. Место находки: Балатонсѣлѹш, конюшня сельскохозяйственного кооператива. Могила „Д” и „Ц”. 63.569.1—3., 63.568.1—6.

15. Lh.: Nagyvázsöny-Baráti dűlő-Csapás II. Szórvány.
 15. Fundstelle: Nagyvázsöny-Flurstück Baráti-Pfad II. Streulage.
 15. Site: Nagyvázsöny-Baráti dűlő-Csapás II, trouv. isolée.
 15. Место находки: Надвясонь, Баратская тропа II. Остров.

BAKONYPÉTERD

— IRTÁSDÜLŐ: 1926 tavaszán embercsontokat és 2 bronz karikát vetett fel az eke a község győrmegyei határán. A leletek hírére Mihályi E. pannonhalmi tanár Szurics Albert irtásföldjén DNY—ÉK-i tájolású csontvázat tárt fel, mely szerint már 10. volt e sorban. Mellékleteket nem találtak, a lábak alatt kőpakolás. Majd Laczkó D. végzett feltárást a 214 m jelzésű, homokos-löszös dombhát É-i végében. Szerinte a Mihályi E. által feltárt sírhelyek a domb K-i lejtőjén, É—D-i irányban sorakoznak, 1 m-es távolságban. A sírgödrök hossz tengelye K—NY-i irányú. Laczkó D. egy újabb sírsorban 3 csontvázat tárt fel, NY—K-i tájolásút, melyekben kőpakolásnyomokat lehetett megfigyelni. Az egyik váz melléklete egy bronz függő fele és függesztő karikájának töredéke volt, mely az ásató szerint a „késői népvándorlás korára mutat”. A másik két sírt nem bontották ki.¹

1. Évi jel. 1926—27. 8—10.

BAKONYSZENTIVÁN

— Rhé Gy. bejegyzése szerint a községben népvándorláskori sírmező ismert. 1927. évi adat.¹

1. Rég. kat. I. 23., vö. Évi jel. 1927—28. 5.

BAKONYSZENTLÁSZLÓ

— Rhé Gy. tévesen értelmezett megjegyzéséből született le-
 lőhely, ezért törölni kell a leletkataszterből.¹

1. Csallány 1956. 83.

BAKONYTAMÁSI

— A község közelebről ismeretlen pontjáról négyszögű bronz övveret, griffmotívummal.¹ Hasonló körülmények között előkerült bögrét is ismerünk a községből.²

1. MNM ltsz. 285/1871.; Csallány 1956. 83. — 2. MNM ltsz. 2/1944.; Csallány 1956. 83.

BORSOSGYŐR

— TÉGLAGYÁR: Varga Kálmán tanító néhány, tévesen avarkorinak meghatározott edényt adott át Kiss Á.-nak 1953-ban kiszállása alkalmával,¹ melyek lelőhelye a téglagyár agyagtermelő gödre volt.² A lelőhelyet törölni kell a leletkataszterből.

1. Kiss-kat. Borsosgyőr, 1953. nov. 13. — 2. Rég. kut. 1953. 92.

CSETÉNY

— Az avarkori lelőhely Jankó L. téves közlésén alapul,¹ ezért törölni kell a leletkataszterből.²

1. Jankó 1930. 140. — 2. Csallány 1956. 99., vö. Fehér—Éry—Kralovánszky 1962. 28—29.

14. Lh.: Nagyvázsöny-Baráti dűlő-Csapás II. Szórvány.
 14. Fundstelle: Nagyvázsöny-Flurstück Baráti-Pfad II. Streulage.
 14. Site: Nagyvázsöny-Baráti dűlő-Csapás II, trouv. isolée.
 14. Место находки: Надвясонь, Баратская тропа II. Остров.

16. Lh.: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. 2—4. sír. Ltsz. 56.21.9—11. és 14.
 16. Fundstelle: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Gräber 2—4. Fundnummern 56.21.9—11. und 14.
 16. Site: *Bakonykoppány*-Huszárokölő, tombes Nos 2—4. Cotes 56.21.9—11. et 14.
 16. Место находки: *Баконькоппань*-Гусарокелё. Могила 2—4. 56.21.9—11. и 14.

18. Lh.: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Ltsz. 56.42.3.
 18. Fundstelle: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Fundnummer 56.42.3.
 18. Site: *Bakonykoppány*-Huszárokölő, cote 56.42.3.
 18. Место находки: *Баконькоппань*-Гусарокелё. 56.42.3.

HALIMBA

— A községtől DNY-ra, kb. 700 m-re ifj. Csorba György 1921 tavaszán két sírt ástott ki, melyeknek mellékletei a VBM-ba kerültek. Augusztus 18-án, a hitelesítő ásatás alkalmával egy újabb, igen korhadtnak tűnő csontvázat találtak.¹ A Rhé Gy. által közreadott leírás alapján² 1961—1965. években Török Gy. 486 sírt tárt fel, melyek az avarok teljes időszakát (VI. század vége—IX. század) fölölelik.³

1. Laczkó D. bejegyzése a *Kp. 1903*: Halimba-ba. — 2. Rhé 1924. 72.; *Sz. n. II.* 5416.; *VBM* 56.20.1—10.; *Csallány* 1956. 121. — 3. Török 1966. 69—78.

KUP

—MALATÓ: A Bakony orrának is nevezett dűlőben, Fekete Antal gazda földjén szőlőültetéskor kb. 80—90 cm mélyen csontvázas sírra bukkantak, melynek mellékletei: nagygömbös fülbevaló, vaskés, nyílhegy, vascsat, orsógomb alapján több, VII. századi sírra gyanakodhatunk. A Jankó L. által végzett leletmentés két edénnyel gazdagította a mellékletek sorát, újabb sírokat nem találtak.¹

1. Jankó 1913. 66—68., 2 képpel.; *Csallány* 1956. 149.

LOVÁSZPATONA

—HOMOKBÁNYA: Vathy Gábor terepbejárás során pontkörös díszítésű csont bogozót gyűjtött innen 1963-ban.¹

1. Vathy G. jel. *VBM* Adattár, Lovászpátóna; *VBM* 63. 573. 1.

17. Lh.: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Ltsz. 56.42.4.
 17. Fundstelle: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Fundnummer 56.42.4.
 17. Site: *Bakonykoppány*-Huszárokölő, cote 56.42.4.
 17. Место находки: *Баконькоппань*-Гусарокелё. 56.42.4.

20. Lh.: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Ltsz. 56.42.2.
 20. Fundstelle: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Fundnummer 56.42.2.
 20. Site: *Bakonykoppány*-Huszárokölő, cote 56.42.2.
 20. Место находки: *Баконькоппань*-Гусарокөлő. 56.42.2.

MEZŐSZILAS

— FŐ UTCA 145.: Somogyi Józsefné háza területén a Cin-cára partoldalban vályogvetés közben csontokat és vastárgyakat találtak, valamint egy aranylemezzel borított, kettévált függőt.¹

1. *Rég. kat.* I. 243., vö. *Évi jel.* 1931—32. 14.; *Rhé* 1924. 72., IV. t. 9.; *Sz. n.* I. 1218., *VBM* 66.134.1.

NYÁRÁD

— Horváth T. által Nyárad (Tolna m.)-i lelőhelyüként említett, VII. századi avar korsót¹ Csallány D. a Veszprém megyei Nyárádra helyezi.² Bár a helységnévtárak Tolna megyében Nyárad helységet nem ismernek, mégis kétségesnek tekinthetjük a Veszprém megyei eredetét.

1. *Horváth* 1935. 86., az edény fényképével. — 2. *Csallány* 1956. 172.

PADRAGKÚT

A tósoki állomásra vezető úton a 228. sz. magassági pont és a rétszél között, a szélétől kb. 20 lépésre ÉNY-DK irányítású csontvázak feküdtek, melyek 1935 februárjában útbővítési munkák közben kerültek a napvilágra. A kb. 25 megbolygatott sírban apró bronztárgyak is voltak, de a találók kezén eltűntek. Reindl I. csékúti lakos egy fűles kancsót (5. kép) és egy bögrét behozott a VBM-ba. 1.) *Rég. kat.* I. 55.: *Sz. n.* II. 8020., 8009.; *VBM* 56.37.1-2.

PÁPA

— ÚRDOMB: A kb. 6—7 m magas homokvonulat bányászásakor 1928. febr. 13-án a Miklós-féle szőlőtelken emberi csontokra bukkantak. Az 1. sz. sírt feldúlták, a 2—3. számút már feltárták. A MNM-ba került leletek közül az 1. sz. sír álcsatos övveretei utalnak viselőjének rangos voltára¹. A sírok anyaga az irodalomban gyakorta szerepel.²

1. *Jankó* 1930. 124—141., 87—89. kép.: *MNM* ltsz. 9/1937. — 2. Vö. *Csallány* 1956. 177.

— AGYAGLIK: Jankó L. híradása itt előkerült „régőbbi középkori” soros temetőről.¹

1. *Jankó* 1930. 124.

— BÁRÓCHEGY: A várostól 3 km-re, K-re az ún. Bárócshegyen Bakos Mihály nagygyimóti lakos szőlőjében a

pincéhez közel, a Nagygyimótra vezető út mellett agyagászkor gyermeksírra bukkantak, melyből edény, bronz karperec, fülbevaló töredékek s barázdált gyöngy került elő. A mellékletek alapján a sír a VII. századra keltezhető.¹

1. *Jankó* 1913. 69—90., 1 képpel.; *Csallány* 1956. 177.

— KORONA UTCA: Varga Gy. egyetemi hallgató 1951-ben jelentette, hogy vízvezeték szerelés közben a Korona u. és az Irtás u. sarkán egy feketére égett, szétálló edény, ettől nem messze pedig három csontváz és egy bronz szíjvég került elő. A földmunkát Vajkai A. kiszállása idején már befejezték, így feltárás nem folyt.¹

21. Lh.: *Pápa-Öreghegy*. Ltsz. 63.485.1. és 3.

21. Fundstelle: *Pápa-Öreghegy*. Fundnummern 63.485.1. und 3.

21. Site: *Pápa-Öreghegy*, E=1 : 1. cotes 63.485.1. et 3.

21. Место находки: *Пана-Өрегхель*. 63.485.1. и 3.

19. Lh.: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Ltsz. 56.42.5.

19. Fundstelle: *Bakonykoppány*-Huszárokölő. Fundnummer 56.42.5.

19. Site: *Bakonykoppány*-Huszárokölő, cote 56.42.5.

19. Место находки: *Баконькоппань*-Гусарокөлő. 56.42.5.

1. Vajkai A. jel. *VBM* Irattár, 513/1951.; *VBM* 53.7.1.

— ÖREGHEGY: Állami területen lövészárk ásás közben VII. századi avar temetőre bukkantak, melynek csak egy sírját bontották ki. A mellékletek: több szemes gyöngy, orsókarika és vascsat (21. kép) női sírja utalnak.¹

1. *Rég. kut.* 1963. 53.; *VBM* 63.485.1—3.

SOMLÓVÁSÁRHELY

— SOMLÓHEGY: A hegy közelebről ismeretlen pontján kétszárnyú, négynyílásos avar kori nyílhegyet találtak, mely a Darnay-Múzeumból a KBM-ba került.¹ Ugyaninnen a szárnyak alatti kettős domború karéjozású nyílhegyet is ismerünk.²

1. Kalmár 1944—45. 286., II. kép. 4. — 2. Kalmár 1944—45. 291., III. kép 6. (régi ltsz. 11724); vö. Csallány 1956. 187.

TAKÁCSI

— GYULAI HEGY: A községtől K-re fekvő homokbányában 1967-ben csontváz mellett avar kori edényt leltek, amely a helyi iskola gyűjteményébe került.¹

1. Mithay Sándor múzeumigazgató (Pápa) szíves közlése.

VASZAR

— TÓRÉT: Itt került elő egy VII. századi lovassír, amelynek mellékleteit (kengyel, zabla, nyílhegy stb.) a helyi iskola gyűjteményében őrzik.¹

1. Torma István tudományos munkatárs (MTA Régészeti Intézet) szíves közlése.

*

A történeti Veszprém megye Függelékünkben hiányzó avar kori lelőhelyeit lásd a Magyarország Régészeti Topográfiaja, I/2 kötetében.

Neue Funde aus der Awarenzeit auf dem historischen Gebiet des Komitats Veszprém

Die erste Beschreibung von Funden aus der Awarenzeit auf dem Gebiet des Komitats Veszprém erschien 1924 aus der Feder von Gyula Rhé, eines der Begründer des Bakony-Museums zu Veszprém. Er war es auch, der die Funde aus den Awarenfriedhöfen von Jutas und Óskü, zusammen mit einer von Nándor Fettich bearbeiteten wissenschaftlichen Bewertung, publiziert hatte. Seither war der von Dezső Csallány zusammengestellte Kataster von Fundstätten aus der Awarenzeit die einzige Monographie, die diese Fundstätten des Komitats, — wenn auch nicht lückenlos und auch nicht ganz ohne Fehlschlüsse, — in ihrer Gesamtheit behandelte.

In unserem Vortrag möchten wir die historische Bedeutung der noch zu Lebzeiten Gyula Rhé's ans Tageslicht gebrachten, bisher aber noch nicht publizierten Funde sowie die in den letzten zehn Jahren von uns durchgeführten Friedhofsfreilegungen und deren geschichtlichen Wert erörtern. Unter einem wollen wir auf Grund des Fundekatasters das Ausmaß und die räumliche Ausdehnung der ethnischen Infiltrationen zur frühen und späten Awarenzeit darstellen sowie besonders die wichtigsten, aus eigener Fundrekonstruktion stammenden Objekte beschreiben.

Die von uns erschlossenen Friedhöfe aus der frühen Awarenzeit (zwischen 568 und 679) bilden auf dem Gebiet des Komitats fünf Gruppen: Várpalota, Veszprém, Balatonfüzfő, Mezőszilas und Pápa. Die Verteilung der Fundstätten beweist, daß das Awarentum der Frühzeit mit seiner tiefgehenden sozialen Gliederung und Großtierhaltung in erster Reihe von den Ländereien der Landschaft „Mezőföld“ sowie der Kleinen Tiefebene Besitz genommen und das bewaldete Gebirgsland gemieden hatte. Die bedeutendsten Gräberfunde dieser Epoche stammen aus dem Bereich von Várpalota, Balatonfüzfő, Mezőszilas und Pápa. Besonders hervorzuheben ist die aus dem „K“-Grab von Balatonfüzfő zum Vorschein gekommene Kleinodiensammlung: beschriftetes Byzantiner-

kreuz und Bulle mit Petrus-Bild und Beschriftung, granuliert großkugelige Goldohrgehänge, edelstein-intarzierte Goldperle u. a. m. Besondere Bedeutung kommt auch dem Grab Nr. 1. auf dem Urdomb-Friedhof von Pápa zu, wo nach den Schmuckschnallen-Gürtelbeschlägen zu urteilen ein Stammesoberer vom Gebiet der Kleinen Tiefebene bestattet ist.

Der Hügelwechsel, wie er nach dem Jahre 679 eingetreten ist, spiegelt sich auch in den auf dem Gebiet des Komitats gemachten archäologischen Funden. Bestätigt wird dies durch die Tatsache, daß die Zahl der Fundstätten gegenüber der frühen Awarenzeit sich sprunghaft steigert. Zum geringeren Teil bilden die Friedhöfe dieser Zeitepoche die räumliche Fortsetzung jener aus der frühen Awarenzeit, oder aber sie sind in nächster Nähe anzutreffen. Zum größeren Teil sind aber diese Friedhöfe, von einigen Haufenlagen abgesehen, gleichmäßig, nahezu im Einklang mit der im X—XI. Jahrhundert bestandenen Siedlungsart angeordnet, u. zw. als selbständige, von früheren Bindungen unabhängige Anlagen. Die wertvollsten Funde dieser Epoche, die aus der Anfangszeit des IX. Jahrhunderts stammen, kamen 1963 bei Balatonszölös zum Vorschein. Es handelt sich um das Fundmaterial aus der sog. „A“ Grabstätte: zwei scheibenförmige Gürtelbeschläge (perlengesäumt ein speerwerfender Reitersmann), ferner eine Schnalle (auf einem Delphin reitende Nereide), drei kleine Riemenenden (Ringen zwischen Mensch und Löwe), und ein in einem Tierkopf endender, aus Knochen geschnitzter Geißelstiel.

Im Verlauf von Geländeerkundungen in den Jahren 1964—65 auf dem Gebiet des Verwaltungsbezirks Veszprém konnten Siedlungsspuren aus der frühen und späten Awarenzeit nachgewiesen werden. Archäologische Erschließungsarbeiten können neben den bisher nur lückenhaft erschlossenen Friedhöfen wesentlich zur Bereicherung unserer, die Awarenzeit betreffender Kenntnisse beitragen.

Péter Németh

Trouvailles nouvelles de l'époque avar dans le département historique de Veszprém

C'est en 1924 que de la plume de Gyula Rhé, un des fondateurs du Musée de Bakony, parut la première description embrassant les monuments de l'époque avar retrouvés sur le territoire du département historique de Veszprém. C'est également lui qui publia, avec les appréciations de Nándor Fettich, les trouvailles des cimetières avars de Jutas et d'Óskü. Depuis ces publications, le cadastre des sites avars de Dezső Csallány est le seul ouvrage qui — quoique dans un cadre limité et non sans quelques erreurs — présente les sites avars du département.

Nous nous sommes proposé de faire connaître dans notre conférence les trouvailles repérées encore au temps de Gyula Rhé mais inconnues jusqu'en nos jours, de même que nos fouilles exécutées dans des cimetières au cours de la dernière décennie, et l'importance historique de nos trouvailles. En même temps nous voudrions, à partir du cadastre de sites, fixer l'étendue et la disposition de la colonisation et présenter les pièces les plus remarquables provenant, dans leur plupart, de nos récupérations de trouvailles.

Nos cimetières du premier âge avar (1er siècle, environ 568—679) se groupent dans le département à cinq endroits (Várpalota, Veszprém, Balatonfüzfő, Mezőszilas, Pápa), et la répartition des sites montre que les premiers Avars — grands éleveurs, vivant dans un compartimentage social accentué — occupaient avant tout le Mezőföld et les terres de la Petite Plaine (Kisalföld), en contournant les montagnes et les paysages boisés. Les trouvailles sépulcrales les plus remarquables de cette époque sont mises à jour dans les cimetières de Várpalota, Balatonfüzfő, Mezőszilas et de Pápa. Le trésor de la tombe K du cimetière de Balatonfüzfő est de marque: croix byzantine avec inscription; bulle ornée de l'effigie de St. Pierre et d'une inscription; une paire de pendants d'oreilles globiformes, granulés en or; goutte d'or incrustée de pierres, etc., de même que la tombe No 1 du cimetière de Pápa-Urdomb où fut enterré un chef de la Petite Plaine à en juger d'après les ferrures de ceinture aux faux-ferrails.

Le transfert de pouvoir, arrivé après l'an 679 est signalé

аussi par les trouvailles archéologiques repérées dans le sol du département: le nombre des sites monte en flèche en comparaison de la première époque avare. Une petite partie des cimetières de la nouvelle époque continue ceux de la première période avare, ou se trouve tout près de ceux-ci. La majorité des cimetières sont autonomes, sans antécédents, et quelques conglomérations mises à part, ils se repartissent proportionnellement suivant pour ainsi dire la disposition de la colonisation des Xe—XIe siècles. Les trouvailles les plus précieuses de cette époque — datant du début du IXe siècle — furent retrouvées en 1963 à Balatonszőlős, telles p-

ex. les trouvailles de la tombe „A“: 2 ferrures de ceinture disciformes (dans un cadre granulé, cavalier lançant, son javelot), 1 boucle (Néréide chevauchant sur un dauphin, 3 bouts de ceinture (lutte d'un homme et d'un lion), et la manche d'un fouet, en os sculpté, aboutissant en tête d'animal.

En 1964—65, au cours des inspections de lieux dans le district de Veszprém nous avons repéré aussi des traces de colonies de la première époque et de l'époque tardive avare. Leurs fouilles contribueraient en grande mesure, outre les cimetières jusqu'ici insuffisamment dépouillés, à l'accomplissement de nos connaissances relatives à l'époque avare.

Péter Németh

НОВЫЕ НАХОДКИ АВАРСКОГО ПЕРИОДА В КОМИТАТЕ ВЕСПРЕМ

Первое описание памятников аварского периода, найденных на территории, богатой историческим прошлым комитата Веспрем, было опубликовано в 1924-м году и принадлежит перу одного из основателей Баконьского музея — Дьюлы Рее. Им же было опубликовано (с обзором Нандора Феттича) описание предметов, найденных при раскопках аварских кладбищ в Юташе и Ёшкю. С тех пор единственной работой, трактующей и суммирующей, — хотя и в очень малом масштабе и не без ошибок, — находки аварского периода на территории комитата, является кадарстр археологических объектов Дежё Чаллани.

В своем докладе мы хотим познакомить с предметами, имеющими историческое значение, найденными еще во время Дьюлы Рее, но оставшимися неизвестными, а также с предметами, найденными в результате раскопок, произведенных в последнее десятилетие. Одновременно мы хотели бы на основании описи находок обрисовать величину ранне- и позднеаварских поселений, их расположение, а также ознакомить с наиболее важными находками.

Раннеаварские (1. около 569—679гг.) могильники группируются на территории комитата в пяти местах (Варпалота, Веспрем, Балатонфюзфё, Мезёсилаш, Папа). Распределение археологических объектов указывает на то, что ранние авары, занимавшиеся в больших масштабах скотоводством и имевшие сильно дифференцированный общественный уклад, в основном заселяли Малую Венгерскую низменность, избегая горных, лесистых местностей. Наиболее важные археологические находки, относящиеся к этому периоду, происходят из нарпалотского, балатонфюзфёйского, мазёсилашского и папайского могильников. Выделяется находка серебря-

ных изделий из могилы «К» балатонфюзфёйского могильника: византийский крест с надписью, булла, украшенная изображением святого Петра, гранулированная пара золотых серег шарообразной формы, выложенное камнями золотое ожерелье и т. д.; а также «I» могила папайского (на холме Урдомб) могильника, где, очевидно, захоронен один из кишалфёльдских вождей, судя по найденному в ней кованому поясу с потайной застежкой.

Новую «аварскую волну» после 679-го года отражают и найденные на территории комитата археологические находки. Количество захоронений по сравнению с раннеаварским периодом скачкообразно возрастает. Могильники позднеаварского периода частью продолжают старые или находятся в ближайшем с ними соседстве. Могилы в большинстве случаев самостоятельные, без предшественников, не считая нескольких группировок, и располагаются ровно, в слое X—XI веков. Наиболее значительные предметы позднеаварского периода были найдены в 1963-м году в Балатонсёлёше. Например, в могиле «А» были найдены две дискообразные чеканки от пояса (в жемчужном обрамлении всадник, метаящий копье), часть пряжки (Нереида верхом на дельфине), три конца малого ремня (борьба человека со львом), резная костяная рукоятка кнута, изображающая на конце голову животного.

В 1964—65 гг. при обходе местности на территории веспремского района натолкнулись на следы ранне- и позднеаварских поселений. Археологические исследования здесь наряду с мало сохранившимися могильниками могут помочь восполнить наши знания, касающиеся аварского периода.

Петер Немет